

הרב ארי יצחק שבט והרב צוראל חלמיש

ריאיון ודו-שיח נדיר עם מרן הראי"ה קוק

גבולות ההתנגדות לבחירת נשים

לצערנו אין בידנו הקלטות בהן נשמע קולו של מרן הרב קוק זצ"ל, אולם לאחרונה הגיע למרכז התיעודי שבבית-הרב קוק בירושלים דו-שיח שהוא ככל הנראה מהרחבים ביותר שנמצאו עד היום, בין הרב לסופר ר' בנימין בשלהי אב תרפ"ח/1928.¹

הריאיון מאפשר לנו הבנה בהתנהלותו האישית של הרב בזמן אמת. הראי"ה מתגלה כבעל-עמדה ברורה ובלתי-מתפשרת במחלוקתו עם עמיתו הרב יעקב מאיר, הראשון לציון והרב הראשי הספרדי, תוך הקפדה רבה על שמירת אחדות עם ישראל, בדרך השלום, כבוד התורה וכבוד הדדי גם כלפי ברי-הפלוגתא. כל זאת למרות פעולותיו של הרב מאיר שהסבו לדעת הראי"ה מבוכה ונזק לעם ישראל ביחסיו עם מנהיגי הממשל האנגלי, בין השאר סביב מימוש הצהרת בלפור. במקביל מתגלה הראי"ה כאיש המעורה היטב בחדשות המקומיות ובנימוסים המקובלים, המגיב לאירועים על פי דרכו ומקדם את מדיניותו. פרסמנו לאחרונה² כי למרות התנגדותו המפורסמת של הרב קוק להשתתפות נשים בבחירות לפני כמאה שנה,³ הוא הקפיד בכמה הזדמנויות להדגיש כי לא מדובר באיסור הלכתי, ובדיעבד "אין הדבר כדאי לעשות ממנו עיקר גדול".⁴

1. הריאיון פורסם בגיליון ההד, שנה ג גיליון יב, אלול תרפ"ח, עמ' ח-ט. ההדגשות בקו תחתון הן על פי המקור (בו ההדגשה באמצעות רווחים בין האותיות). אנו מודים לידידנו הרב ד"ר גבריאל כהן, בנו של הרב ד"ר מרכוס כהן ידיד הראי"ה ותלמידו רבי דוד כהן, הרב הנזיר, על המצאת ארכיונו למרכז התיעודי בבית הרב קוק בירושלים. בין גנזיו נמצא בין השאר גיליון "ההד" זה. ראינו זה הוא שאוזכר באופן כללי אצל ידידנו א' מורגנשטרן, **הרבנות הראשית לארץ ישראל: ייסודה וארגונה**, תשל"ג, עמ' 164-165.

2. א"י שבט, 'מעמד האשה - בין הלכה להנהגה: איך באמת הורה הרב קוק בפועל בעניין 'בחירת נשים'? תעודות חדשות וחדשניות', **מעשה חושב**, כרך ב, שבט תשע"ח, עמ' 88-79.

3. על פרטי הרקע ההיסטורי על אודות בחירת הנשים בארץ ישראל והתנגדות החרדים, ראו בהרחבה אצל א' פרנקל, 'הרב קוק', **אנציקלופדיה של הציונות הדתית**, ה, עמ' 231-235; מ' פרידמן, **חברה ודת - האורתודוקסיה הלא ציונית בארץ ישראל**, תשל"ח, עמ' 184-146; א' מורגנשטרן, שם, עמ' 119-131, 164-165, ו-203-204.

מן התייעוד החדש המתפרסם כעת עולה שלעומת התחושה הרווחת בקרב רבים, ולעומת חוסר-גמישות רוב רבני התקופה, סוגיית בחירת נשים מחדדת שוב את החשיבה הפרגמטית של הרב קוק. הפרשה מדגישה את הבחנתו העקרונית בין הלכתחילה – כיצד צריכה להיראות על פי דרכו מדינה יהודית, ובין שיקולי בדיעבד נוספים כלליים, בראשם אחדות העם, שהביאו אותו לא להורות איסור בנושא, ואף להשלים בדיעבד עם בחירת נשים.

יצוין כי התעקשות הרב קוק להמשיך את שיתוף הפעולה ובשום אופן לא לצאת מ'כנסת ישראל' הרשמית,⁵ המתבטאת כאן היטב, הייתה חריגה בין גדולי הרבנים.⁶ בהכרעתו זו שמר הרב לא רק על עיקרון אחדות ישראל אלא גם על עצמאותה של הרבנות הראשית ועל הרלוונטיות שלה בעיני הציבור וההנהגה הלאומית.

4. **גנזי ראי"ה**, 'השגות על חוברת 'אור לישרים'', (סביבות שנת תר"ס), עמ' 81, "ומה שלקחו חלק בו [באסיפת הקונגרס הציוני השלישי בבאזל תרנ"ט/1899] ג"כ הנשים, זוהי שאלה שראוי לדון עלי', ואם אחרי ישוב הדעת, יוחלט שאין הדבר ראוי מפני חוקי הצניעות, אע"פ שע"פ ד"ת [דין תורה] אין בזה שום איסור, מ"מ אפשר שישמעו ויקבלו, בכל אופן אין הדבר כדאי לעשות ממנו עיקר גדול".

ראו הרצי"ה קוק, 'ישראל של בדיעבד וישראל של לכתחילה', **לנתיבות ישראל** א, תשל"ט, עמ' קלה-קלו, שהבדיעבד של האדם הוא הלכתחילה של הקב"ה. על המוטיב המרכזי של "פעילות א-לוהים בהיסטוריה" במשנת הרב, לפעמים נגד דעת הרבנים, הרחיב הרב א"י שבט במאמרו 'איגרת הרב קוק בנושא תלמוד תורה לנשים – בדיעבד שהוא לכתחילה', **מאורות ליהודה: ספר יובל לכבוד הרב יהודה פליקס**, תשע"ב. וראו שמונה קבצים ב, ל (ערפלי טוהר עמ' טו); רמ"צ נריה, **מועדי הראי"ה**, תל אביב תש"מ, עמ' קיב-קיג, על פי סוכה, מג ע"ב, דיוקו של הראי"ה שלעיתים זקוקים לדרכם של עמי-הארץ שלא שואלים שאלות.

5. כנסת ישראל היה הארגון הכללי של יהודי ארץ ישראל מול השלטונות בתקופת המנדט הבריטי. כנסת ישראל קיימה בחירות בהם נבחרה אסיפת הנבחרים, ואסיפה זו כוננה עליה את הוועד הלאומי כרשות מבצעת. הכרה בכנסת ישראל כמייצגת הציבור היהודי בארץ נתקבלה מידי שלטונות המנדט רק בחורף תרפ"ח, בימי שלטון הנציב פלומר. חוקתה של כנסת ישראל כללה את האפשרות לנשים לבחור ולהיבחר למוסדות היישוב, ולפיכך ניטש וויכוח חריף בקרב הציבור הדתי בארץ אם להצטרף אליה או לא.

6. "בין הלכה להנהגה" (לעיל הערה 2), הערות 1, 8, 27 ו-34.

המסמך שלפנינו מתאר מאורע מביך שנתחולל במהלך טקס פרידה רשמי מהנציב פלומר⁷ לרגל סיום תפקידו. הטקס נערך ביום שישי י' באב תרפ"ח בארמון הנציב והשתתפו בו מראשי היישוב היהודי בארץ ישראל, הרבנים הראשיים הראי"ה והרב יעקב מאיר,⁸ קולונל קיש,⁹ וחברי הנשיאות של הוועד הלאומי פרופ' דוד ילין¹⁰ וד"ר יעקב טהון.¹¹

7. לורד הרברט צ'ארלס אונסלו פלומר (תרי"ז-תרצ"ב), הנציב העליון השני בארץ ישראל (שלהי תרפ"ה-קיץ תרפ"ח). נודע כנציב שחזק את הביטחון היהודי בארץ ישראל ופעל לצמצום האבטלה בימי המשבר הכלכלי, וכפי שמפרט גם הראי"ה להלן. פלומר ירש את כסאו של הנציב הראשון, סיר הרברט סמואל, היהודי, שמינויו היה מתוקף היותו מדינאי. תקופת שלטונו של סמואל, יש לציין, עוררה אכזבה רבה ביישוב בשל יחסו העדין כלפי התפרעויות הערבים. הבחירה בפלומר הצביעה אפוא על אפשרות מפתיעה כי החלה תקופה של מדיניות תקיפה יותר בלונדון. למעשה שלט פלומר בארץ ביד חזקה הרבה יותר מכל הנציבים בתקופת המנדט ובשנותיו כאן כמעט ולא ארעו התפרעויות ערביות. מדיניותו באה לידי ביטוי גם בטקס השבעתו כמושל, בו ניתנה רשות מיוחדת להניף בכל מקום את דגל התנועה הציונית יחד עם הדגל האנגלי. באחד מהטקסים הראשונים האחרים לבואו, בחרו המוסדות להעלות ארצה את דגל הגדוד העברי שהשתתף לצד אנגליה במלחמת העולם הראשונה.
- יצוין כי עם מות פלומר שלח הראי"ה, ביום י"ג בתמוז תרצ"ב, אגרת תנחומים לנציב העליון הבריטי הרביעי ארתור ווקופ: "הרבנות הראשית לא"י זוכרת בהערצה את תקופת משרתו של הפילדמרשל המנוח שהצטיינה בישרנות ודאגה נאמנה לשלום הארץ ואת יחסיו הנאמנים להרבנות הראשית לא"י בתור מוסדה העליון של היהדות הדתית בא"י (תנחומיך ישעשעו נפשי, בעריכת הרב זאב נוימן, תשע"ו, עמ' 127). עוד על קשריו עם הראי"ה ראו אצל הרב א"י שבט, 'דרשת הרב קוק זצ"ל על חשיבות הדגל הישראלי', **המעין**, ניסן תשס"ט [מט, ג], עמ' 57-58.
8. הרב יעקב מאיר (תרט"ז-תרצ"ט), הראשון לציון החל משנת תרפ"א, עם יסוד הרבנות הראשית לארץ ישראל, ועד לפטירתו. עמד בקשרי ידידות ועבודה משותפת עם הראי"ה.
9. קולונל פרדריק הרמן קיש (תרנ"ח-תש"ג), איש צבא יהודי-בריטי ומנהיג ציוני. באותה תקופה עמד בראש המחלקה המדינית של ההנהלה הציונית בירושלים. עמד בקשרים ידידותיים עם הראי"ה. על שמו "כפר קיש", ישוב במזרח הגליל התחתון.
10. פרופ' דוד ילין (תרכ"ד-תש"ב), איש חינוך ופעיל ציוני מרכזי. באותה תקופה כיהן כיושב ראש הוועד הלאומי. תצוין כאן אגרת ברכה מהראי"ה אל ילין, במלאת לאחרון שבעים שנה, מיום י"ב אדר תרצ"ד, "חיבתי החודרת לאישיותו המצוינת בישראל ולעבודות רוחו הגדול ולכל תכונות נפשו הנאצלת והמזהירה, היא תסמכני, להביע לכבודו הנעלה את ברכתי היוצאת ממעמקי לבבי, אורך ימים ושנים רבות של טובה ושל ברכה, של עבודה פוריה ושל שמחת לב, יוסיף לו השם יתברך" וכו' (אגרת בארכיון בית הרב).

על פי העדויות, קטע הרב יעקב מאיר את דברי קולונל קיש שביקש להדגיש כי הבאים באו לברך את הנציב, בין השאר על אישורה של כנסת ישראל המאחדת את כל יהודי ארץ ישראל, בציינו כי העדה הספרדית טרם קיבלה החלטה סופית אם להצטרף לכנסת ישראל. תחת זאת לא איפשר הרב מאיר לקיש להשלים את דבריו, פנה בצרפתית¹² אל הנציב והבהיר לו כי העדה הספרדית לא נכנסה ולא תיכנס לכנסת ישראל בתנאים הנוכחיים.¹³ דברי הרב מאיר הפתיעו את הנוכחים, הפרו את האווירה החגיגית, וכעבור זמן קצר חוללו סערה גדולה בקרב היישוב החדש והישן כאחד בארץ ישראל. האירוע מכונה בכתובים: "התקרית בבית הנציב".

מפרסום הראיון ב'הד' עולה כי הרב קוק, שהתמצא בכללי הנימוס האנגליים והובך במעמד,¹⁴ טרח לקיים ראיון עם העיתונאי הוותיק ר' בנימין, בו הבהיר את עמדתו כי למרות התנגדותו לבחירת נשים, וכשלונו בקידום מעשי של מדיניות זו, אסור לה ליהדות הארץ-ישראלית להיפרד מכנסת ישראל. האירוע הרגז כל כך את ראשי הוועד הלאומי, עד שהללו גמרו אומר ופיטרו זמנית את הרב יעקב מאיר מתפקידו כרב הראשי.

11. ד"ר יעקב טהון (תר"מ-תש"י), משפטן ומנהיג ציוני-ירושלמי מרכזי. באותה תקופה חבר נשיאות הוועד הלאומי. יחסיו הידידותיים ושיתוף הפעולה בינו לבין הרב קוק מתבטא בהתכתבות המופיעה ב**אגרות הראיה** ב, תקצז, בנוגע לעזרתו בקיום המצוות התלויות בארץ.

12. הרב מאיר שלט בעברית, ערבית, יוונית וצרפתית (ראו אצל י' אלעזר, **הרב יעקב מאיר**, ירושלים תשנ"ז, עמ' 25 ועוד).

13. בעיתונות פורסמו תחילה שתי גרסאות ביחס למקרה. לפי גרסה שנייה, שכנראה אינה נכונה, הרי"מ הוא שחולל את העניין, כשהדגיש בדבריו כי אינו מברך את הנציב בשם כנסת ישראל – הגוף האמור לייצג של כלל הציבור היהודי בארץ ישראל – אלא רק בשם העדה הספרדית. נסיונו של המתרגם לרכך את דברי הרב מאיר, נענה בהדגשה חוזרת של הדברים מפי הרי"מ, שידע מספר שפות על בוריין. בגוף הדברים הבאנו את הגרסה הראשונה, שעל פי דברי הראי"ה להלן, וכן מדברי הבהרה שפורסמו מטעם הנהלת הוועד הלאומי (דואר היום, כ"ב אב תרפ"ח), נראית כמדויקת יותר. לפי דברי הוועד הלאומי, בגרסתו שלו לאירועים, קיש פנה אל הנציב ואמר כי "באי הכוח של כנסת ישראל באו לברכו", או דברים בסגנון זה, ועל דברים אלה הגיב הרב מאיר. אגב, להלן תובא בפי ר' בנימין שמועה נוספת ביחס למאורע, אשר תוכחש בהחלטיות בפי הרב.

14. אפשר לשער כי הראי"ה רכש את נסיונו בכללים אלה בשנותיו בלונדון בימי מלחמת העולם הראשונה, תרע"ו-תרע"ט. כפי שאומר הרב בהמשך, "לא עלה על דעתי, שנצא מגבול הברכה הרשמית הנהוגה במקרים כאלה... ואין אחד נכנס בדבריו של חברו".

ר' ב.¹⁵

שיחה עם הגרא"י קוק.

בקשר עם המאורע של הרב יעקב מאיר, שעשה רושם מוזר על הלורד פלומר ועל הצבור עקב התפרצות **שלא בשעתה** בענין חוקת הקהלות,¹⁶ פניתי אל הרב קוק בשאלות אחדות. מפאת החשיבות שיש לתשובותיו הנני מוסר אותן גם לקוראי ההד, לאחר שנתפרסמו בעתונות היומית לא בדיוק המוחלט.¹⁷ אני: האם היה מדובר בין הרבנים מקודם לדבר עם הנציב העליון בשעת הפרידה על חוקת "כנסת ישראל"?

הרב קוק: לא היה מדובר קודם וגם לא עלה על דעתי, שנצא מגבול הברכה הרשמית הנהוגה במקרים כאלה. "לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים".¹⁸ יש אפשרויות שונות לבוא אל הממשלה ולדון לפנייה בענינים מעשיים,¹⁹ וגם בענין החוקה ושאלת בחירת הנשים היו הזדמנויות שונות לרבנות להביע לממשלה בעל-פה ובכתב את השקפתנו אנו, שהיא שונה מהשקפת הועד הלאומי.²⁰ הספרדים עוד הגישו דרישות מיוחדות בנוגע לעדתם ונהלו משא ומתן עם

15. ר' בנימין הוא שמו הספרותי של ר' יהושע רדלר-פלדמן (תר"מ-תשי"ח), עיתונאי וסופר דתי ארץ-ישראלי נודע. באותה תקופה היה עורכו של "ההד", ירחון תורני-ספרותי מרכזי בירושלים ובארץ ישראל. היה ממקורבי הראי"ה ומבאי ביתו. ראו אצל הרב יוחנן פריד, ר' בנימין, **לאורו** 56 (תולדות תשע"ט), עמ' 13-14.

16. אישור רשמי מצד הממשל הבריטי של כנסת ישראל, כמייצגת את הציבור היהודי בארץ בפני הממשל ואישור של חוקתה ותקנותיה ("חוקת הקהילות"), ניתן בחורף תרפ"ח. הסוגיה הבוערת הייתה הקביעה הנחרצת בחוקה כי לנשים זכות לבחור ולהיבחר למוסדות הלאומיים.

17. ככל הנראה מדובר בפרסום מוקדם וחלקי של הראיון בעמוד השער של עיתון הארץ, כ"ד אב תרפ"ח. להלן הערנו על שינויים בעלי משמעות בין הנוסחים (ראו עוד בהע' האחרונה, שם צויין כי הראיון נתפרסם בעיתון דואר היום).

18. קהלת ג, א.

19. מכאן ועד "בנוגע לדרישות האלה" נשמט בפרסום המוקדם בהארץ.

20. הועד הלאומי לכנסת ישראל היה הזרוע המבצעת של אסיפת הנבחרים בתקופה שלפני קום המדינה.

הממשלה בנוגע לדרישות האלה.²¹ ואולם מקובל כי בפגישות של קבלת פנים או של פרידה אינם מדברים בדברים רשמיים וכל הפגישה נושאת צביון של ברכה

21. מספר ימים לאחר המאורע בבית הנציב, פורסמה בעיתונות אגרת הבהרה מאת הרב יעקב מאיר אל הנציב פלומר, מיום י"ג אב, ממנה עולה כי המשא-ומתן בין העדה הספרדית והמוסדות הלאומיים תם ללא תוצאות חיוביות. "בשם עדת הספרדים בירושלם, בשם הרב זוננפלד – רב של עדת האשכנזים בירושלם, בשם הסתדרות החרדית 'אגודת ישראל' בארץ ישראל, בשם 'ועד העיר האשכנזי', ובשם חלק חשוב של היהודים מעדת ישראל בירושלם", בה מוחה הרב מאיר "בכל תוקף נגד חוקת הקהלות היהודיות בארץ ישראל המכילה איזו סעיפים המתנגדים לדת ישראל, והנני מודה בשם הנ"ל להממשלה בעד האפשרות הרצויה שניתנה בהחוקה לכל יהודי שומר תורה לצאת מהעדה 'כנסת ישראל', זכות אשר ישתמשו בה אלפים יהודים החרדים בא"י אם ועד הלאומי לא ימלא אחרי דרישתם לתקן את הסעיפים המתנגדים להדת" (דואר היום, כ"א אב תרפ"ח).

ראוי לציין כי עמדתו של הרב יעקב מאיר הפתיעה רבים. ראשית, דבריו החדים במעמד רשמי לכאורה, שלא לפי 'כללי הטקס', לא תואמו מראש עם גורמים נוספים. שנית, הרב יעקב מאיר היה חבר באסיפת הנבחרים הראשונה בשנת תרפ"א (מדבריו אז: "אנו הספרדים החלטנו לבוא אל האספה הזו בכוונה שלא להתנגד לחרדים המתנגדים לזכות האשה ולא לאלה שהם בעד זכות האשה. ובאמת למה תגרע זכותן, הלא גם הן עובדות לטובת ישראל, וכמו שבבית המקדש כשהיה קי[י]ם היתה עזרת נשים מיוחדת ככה גם אנו צריכים להקציע מקום מיוחד בתוך האולם לצירות הנשים"), לאורך כל הדרך הביע הסכמה כללית לאחדות הציבור בארץ, ואילו כאן מצא לנכון לשתף פעולה עם גורמים שוליים בחברה החרדית בירושלים. שלישית, הדעות בכלל הציבור הספרדי בירושלים וקל-וחומר ברחבי הארץ לא היו חלוטות, ובדבריו קבע הרב מאיר עובדות בשטח ללא תיאום. לבסוף, על פי עדויות שונות אופיו של הרב מאיר היה נוח ומכיל, הוא נהג להביע את עמדתו ולחתור למימושה מתוך המוסדות הקיימים, וגישתו הנחרצת השוללת כל יחס אל כנסת ישראל הייתה לכאורה לא אופיינית. היו שהעלו השערה כי שהותו של הרב מאיר באירופה ומפגשיו שם עם גורמים חרדיים שונים, וחזרתו ארצה ימים ספורים לפני המפגש, הם אלו ששינו את דרכו ועמדתו (אגב, באוניה בה שב ארצה, שוחח הרב מאיר ארוכות עם הקולונל קיש על סוגיית ההשתלבות האפשרית של העדה הספרדית בכנסת ישראל, וכבר אז הבהיר לו את עמדתו; דואר היום, כ"ח אב תרפ"ח). בעניין זה ראו עוד: מלכה כ"ץ, 'האם היה הרב יעקב מאיר איש המזרחי או אגודת ישראל?', **פעמים** 142-143, עמ' 95-124.

אגב הדברים תצויין עמדתו הממוצעת של הרב יוסף שלוש, מחשובי רבני הספרדים בירושלים, אבי רבה של נתניה הרב דוד שלוש (תר"פ-תרע"ו) ויבדל"א רבה של כפר סבא הרב אברהם שלוש שליט"א (נולד תרפ"ט), וסבה של הרבנית צביה אליהו, אלמנתו של הרב מרדכי אליהו זצ"ל. באגרת פומבית אל הרב יעקב מאיר מחד ואל הנהלת הוועד

וידידות, שכמובן כל אחד ואחד מנסח אותה כחפצו, ואין אחד נכנס בדבריו של חברו. גם במקרה של הפרידה מאת ה. מ.²² הלורד פלומר היינו אנו הרבנים יכולים לבטא את ברכותינו בלי להתפלמס עם מי שהוא, אך מפני הערתו של הרב יעקב מאיר על דבריו של הקול. קיש הייתי מוכרח גם אני לנוגע בברכתי בענין החוקה, למרות שזה לא היה ברצוני, כדי לרכך מעט את הרושם הקשה שנוצר פתאום בלי התיעצות מראש.

אני: היכול כבוד הרב למסור לי את תוכן דבריו הוא?
הרב קוק:²³ אני אמרתי בברכתי לנציב, שאם בבואו ברכנו אותו גם כן אחרי ששמענו מפיו הבעה מלאה צדק על העתיד של עבודת שלטונו.²⁴ מובן שהדברים

הלאומי מאידך, ביקש להנמיך את הלהבות. אל הראשון פנה בתמיהה מדוע פנה להתחבר אל אגודת ישראל, "מפלגה שפעלה במקרים שונים בנגוד לרעיון הלאומי... ואולי ישנם עוד דברים נסתרים שאינם ידועים לקהל עדתנו". ואל האחרונים פנה בתביעה: "הפטורין שנתתם לנשיא הרבנות הראשית רבי יעקב מאיר מלכהן מהיום והלאה במשרתו הדהימו את קהל בני עדות המזרח... האמנם הלכתם עם שאר ראשי המוסדות והרבנות רק כדי לברך את הנציב ולהפרד ממנו, או גם כדי להוציא פצצה שלא דברתם עליה בהסכמה מראש לפני לכתכם". הרב שלוש פנה אל שני הצדדים בבקשת הבהרה פומבית של עמדתם, תוך תקווה כי לאחר מכן יוכלו רבני עדות המזרח להתכנס ולדון מה הלאה (דואר היום, כ"ו אב תרפ"ח). יודגש כי עמדת הרב שלוש לא הייתה בלתי-שגרתית ודעות מעין אלה, שעיקרן הטלת אחריות על שני הצדדים – הרב יעקב מאיר וחברי הועד הלאומי, פורסמו בפולמוס הציבורי בעיתונות. בהקשר זה בולטת אפוא עמדתו של הראי"ה המפורטת בבחירות בראיון שלפנינו.

למעשה מסקנות אסיפת הרבנים הספרדים שנערכה ביום כ"ד באב, ואסיפת ועד עדת הספרדים שנערכה ביום כ"ז באב, היו דומות: א) מעולם לא היה לעדה הספרדית קשר ויחס אל אגודת ישראל. ב) לרב יעקב מאיר הייתה זכות מלאה להצהיר כי העדה הספרדית טרם קיבלה עליה להיכנס אל כנסת ישראל. ג) העדה הספרדית עודנה עומדת על דרישתה לביצוע תיקון מרכזי בחוקת כנסת ישראל, ולבטל את אפשרות בחירת הנשים. ד) הועד מוחה כנגד דבריו של הועד הלאומי (דואר היום, כ"ח אב תרפ"ח).

22. הוד מעלת.

23. בפרסום המוקדם ב"הארץ" נוסף לפני משפט זה: "ברצון רב. אני יכול להגיד לך כמעט מלה במלה מה שדברתי. אחרי שהקול. קיש ברך את הנציב והביע עם זה את תודתו בעד אשורה של כנסת ישראל, שבאה על ידו, והרב מאיר מיחה על זה ואמר שאיננו מודה בעד אשור "כנסת ישראל", מפני שהוא נגד הדת, אמרתי בברכתי לנציב" וכו'.

24. עם בוא הנציב פלומר ארצה בשלהי שנת תרפ"ה, שלחו ראשי הרבנות הראשית, הראי"ה, הרב יעקב מאיר, והרבנים צבי פסח פרנק, בנימין אלקוצר, אברהם פילוסוף, בן ציון אברהם קואינקה, ירוחם פישל ברנשטיין (ר' פישל דיין), אגרת ברכה לנציב הנכנס (ה')

היו אז בכח ולא בפועל, ולעומת הכח הטוב והרצון הישר של ה. מ. היתה מכוונת ברכתנו הראשונה. עתה הננו מברכים לה. מ. את הברכה האחרונה על כל הדברים הטובים אשר הוציאים מן הכח אל הפועל במשך ימי שלטונו. אמנם, כוון זה של ברכה על דבר שכבר יצא אל הפועל אינו מוסב כי אם על יתר פעולותיו הנכבדות שפעל במשך ימי משרתו כמו החזרת השקט בארץ, העזרה למחוסרי העבודה ועוד דברים טובים כיוצא בהם, אבל ביחס לאשורה של חוקת "כנסת ישראל" הננו מברכים אותו גם כעת בהחזקת טובה על הכח האצור בחוקה הזאת **שיש בה בסיס לארגונה של האומה בארץ ישראל**, שהוא עתיד לשמש יסוד נאמן לשאיפותינו הקדושות בנוגע לקשר של ישראל עם ארץ ישראל, שהיא חטיבה חשובה לא רק לזה הקבוץ היהודי שבא"י, אלא לכל היהדות כלה בכל מקום שהיא, ובמובן ידוע גם לכל האנושיות התרבותית שיש לה צפיה רבה ליעודי הנביאים הקשורים בשיבת ישראל לארץ אבותיו. אבל בפועל לצערנו עדיין לא נגמר הדבר אחרי שיש מפלגות בתוכנו, **שאינן יכולות להיות מרוצות מסדורה של החוקה כמות שהיא**. אמנם, מקוים אנו, כי אותו הגרעין שזרע ה. מ. לברכה באשורה של "כנסת ישראל" יתפתח במשך הזמן והמצב יבוא לידי כך שתסודר החוקה באופן שמכל הצדדים ומכל המפלגות שבעמנו יתאחדו יחד בארגונה של "כנסת ישראל" בא"י ועל ההכשרה הזאת שנתן ה. מ. ביסוד האישור של החוקה שהיא עתידה להביא לנו בעתיד פרי ברכה **באחדות הדת** הנני מביע גם אני את

אלול תרפ"ה): "הרבנות הראשית לארץ ישראל בתור מוסדה הדתי העליון והמאוחד של היהדות בארץ-ישראל מתכבדת לקדם את פני ה. מ. בבאו לכהן בתור נציבה העליון של ארץ ישראל בברכה הכי נלבבה בשמה ובשם היהדות הארץ-ישראלית כלה. אנו תפלה כי ברכה תבא לרגלו והצלחה תלווהו בכל אשר יפנה בתפקידו הגדול להמשיך ולפתח את תחית ארצנו הקדושה לטובת עם ישראל ולאשר כל תושביה. בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח א"ס [אמן סלה]" (דואר היום, ח' אלול תרפ"ה). בחג הסוכות ביקר הנציב לראשונה בסוכתם של הרבנים הראשיים, הרב יעקב מאיר ולאחריו הראי"ה, "ושם נתקבל ע"י הרב והרבנית. השיחה שנמשכה שעה ארוכה, היתה ידידותית מאד ובלתי רשמית. הנציב הראה התענינות יתירה במגמות החנוך השונות וביחוד בחנוך הדתי, ושאל את הרב קוק שאלות שונות על מהות הישיבה שהוא אומר להקים בירושלים, מטרותיה וטיב התלמידים שיתקבלו בה ומטרותיהם בחיים. הרב קוק ענה בתשובות בהירות ומצומצמות, שהשביעו את רצונו של הנציב והמפקד קיש מלא אחריו בשאלות שונות על מצב החנוך היהודי הכללי" (דואר היום, כ"ג תשרי תרפ"ו).

ברכתי ביחד עם הברכה הכללית על כל הטוב אשר פעל ה. מ. בשלטונו שהיה מלא רוח צדק בכל משך הזמן אשר נהל את מטרתו הגדולה בארצנו הקדושה.²⁵
²⁶אני: ב"קול ישראל"²⁷ היה כתוב, שהרב יעקב מאיר פנה אל כבודו בבטוי חריף ועולב מאד. האם זה אמת?

הרב קוק: לא. אני איני קורא את "קול ישראל" ואיני יודע מה שכתוב שם. אבל אני לא שמעתי שום בטוי עולב מצד הרב יעקב מאיר. כל הענין הזה הוא בדוי.
 אני: האם חושב כבוד הרב, כי הממשלה בתתה את האפשרות להתבדל לכל מי שרוצה עשתה בזה טובה ליהדות החרדית?

הרב קוק: לא ולא.²⁸ בשיחותי עם חברי במשרד הרבנות²⁹ הדגשתי כמה פעמים, שאין אני מחזיק טובה לממשלה על הפרצה הזאת, מפני שהיא לא לטובת היהדות אלא לרעתה. אילו היתה לנו קהלה של חובה, כי אז היו ממילא כל החלקים של הקהלה מוכרחים להתפשר ולהתחשב אחד עם השני וממילא מובן שהיהדות הנאמנה היתה יכולה לשמור על זכויותיה ואחרים היו מוכרחים

25. השוו למכתב פומבי ששלחו דוד ילין ויעקב טהון, חברי הנהלת הועד הלאומי, אל הרב יעקב מאיר: "... ובזמן שחברו בנשיאות הרבנות הראשית, הרה"ג אברהם יצחק הכהן קוק, מצא את הבטוי הנכון לפני הנציב העליון, והדגיש את חשיבות האשור של תקנות כנסת ישראל בתור גורם העתיד להביא את האחדות הגמור של היהודים בארץ, והזכיר זאת בתור שבח וזכות להנציב העליון שהענין נגמר בזמן, באותו הזמן מצא כ' לנכון..." (דואר היום, כ"ב אב תרפ"ח).

26. בפרסום המוקדם בהארץ נוסף כאן הדו־שיח הבא:

אני: מה אמר לו הרב יעקב מאיר אחרי ברכתו?

הרב קוק: הוא פנה אלי בעברית בשאלה: ובכן, האם כבודו חושב, שאין בחק דברים המתנגדים אל הדת? ועל השאלה הזאת עניתי לו: כזאת לא אמרתי, אלא שהגרעין של החוקה נותן האפשרות לתקן באחדות הדדית גם את הלקויים שבה.

27. העיתון קול ישראל היה בטאונו השבועי של סניף תנועת אגודת ישראל בירושלים. נכון להעיר כאן כי אין זו הפעם הראשונה שבטאון זה נתפס בחוסר כבוד התורה ואף שקרים ביחס לראי"ה וחוגו.

28. חיפוש בתקליטור כתבי הרב קוק של ידידנו הרב דב גולדשטיין העלה שביטוי זה מופיע ארבע פעמים בספרי הראי"ה (למשל, **מאמרי הראיה**, עמ' 336). אנו רואים כאן שהוא שימש את הרב גם בדיבור בעל־פה.

29. הראי"ה רומז כאן לעובדה כי חלק מהרבנים חברי הרבנות הראשית תמכו באותה שעה בהיבדלות מכנסת ישראל (ראו לעיל הערה 6). מדבריו עולה כי הנושא נידון בפורומים סגורים בינו ובין חבריו למשרד הרבנות, וכי הוא הבהיר את דעתו גם בפני חבריו החלוקים עליו, אולם נתאפשר להם להמשיך בחברותם ברבנות הראשית, שקיבלה על עצמה למעשה את היותה חלק ממערכת כנסת ישראל.

להתחשב אתה. ואולם ע"י האפשרות הקלה והנוחה להתבדל ולצאת, ע"י כך אין שום צד רואה חובה לעצמו לוותר אפילו בדבריו צדדיים וממילא מתגברת ההפקרות והאנרכיה והאנדרלמוסיה ואלה הן בודאי לא לטובת היהדות. ביחוד צריך לשים לב לזה, שסוף-סוף תחשב הקהלה של "כנסת ישראל" לקהלה הרשמית והגדולה ויציאת חלקים חשובים של החרדים ממנה תחליש את עמדת היהדות החרדית שתשאר בה.

אני שאלתי עוד אם למקרה האחרון תהיה איזו השפעה על עמדת הרב קוק לגבי "כנסת ישראל"?

הרב קוק הדגיש בתשובתו שאינו עלול לקבל השפעה ולשנות את דעותיו ע"י מקרים או השפעות צדדיות. הכרעותיו בעניני הצבור באות לאחר עיון רב לאור התורה וההלכה בדברי חז"ל, ואינו משתנות בשל השפעות מהצד.³⁰ ידוע כי מיום שובו של הרב קוק לאחרי המלחמה מן הגולה ראה בזכות הנשים בבחירות³¹ יסוד שלילי והביע את דעתו זאת בהזדמנויות שונות.³² במובן זה בודאי שאין דעתו נוחה מן החוקה והוא דורש לשנות את זה. ואולם כמו כן מתייחס הוא בשלילה לרעיון ההתבדלות. הוא היה יכול להסכים בלבו לצאת מתוך "כנסת ישראל" אילו היה ע"י כך נכנס לכללות ישראל. אבל לצאת מתוך חלק אחד כדי להכנס לחלק אחר, הרי פירוש הדבר **בעיטה באותו החלק שממנו יוצאים**. ואין לנו כל צדק

30. השוו דברי הראי"ה באגרות הראיה א, קמט, עמ' קצו (אגרת אל הרב יצחק אייזיק הלוי, ד' אב תרס"ח; הדגשה שלנו): "ובדבר אשר יהלמני צדיק חסד, להיות שומע לעצה, הנני מודיע בזה לכ"ג, שהנני רחוק מאד מהעמיד על דעתי שום דבר בחפזון, וכל מה שהנני מכריע, ביחוד בעניני הכלל שהם עומדים ברומם של עולם, איננו בא כ"א ע"י עיון גדול בכל הצדדים וצדי צדדים, ובכונה מיושרת לשם שמים, בלא שום פני' חלילה, ואחר כל אלה הנני מוכן להרכין ראשי לפני כל ראשי עם ד' העסוקים גם הם בכל לב ונפש בשאלות הנוגעות להקים תורת ד' ובריתו בישראל, כדי לכוון יסודות אשר יבנה עליהם היכל ישועת ד' לעמו על ארץ חמדתו".

31. זכות הבחירה לנשים בבחירות למוסדות השלטון העצמאי של היישוב היהודי בארץ ישראל, ניתנה לראשונה בידי המועצה הארצישראלית לאחר הצהרת בלפור, בי"ז בטבת תרע"ט.

32. בתשובתו מ"א בתשרי תר"פ, הביע הרב את התנגדותו ב"מכתב גלוי" (אגרות הראיה ד, מהד' תשמ"ד תתקפ ומהד' תשע"ח ו; מאמרי הראיה, עמ' 189-191). על סיכומו חזר שוב בכרוז מכ"ג בתשרי תר"פ (אגרות הראיה ד, תשע"ח, ח) וכן ב"תשובה כללית" מ' בניסן תר"פ (שם ד, תשמ"ד א'כד, תשע"ח צו; מאמרי הראיה, עמ' 191-194). וע"ע אגרות הראיה ד, תשמ"ד תתקפד, תשע"ח טז; אוצרות הראיה ד, אגרות סי' נד; כרוזי ראיה, סימנים כז, לט-מא. ועוד.

לבעוט בחלק גדול של האומה וע"י כך לאבד כל אפשרות של השפעה ותקונים בתוך החלק הזה. המצב הוא איפוא שכזה: לצאת ולהתבדל הרי זה לעשות דבר שלילי ב"קום ועשה" ולהשאר בתוך "כנסת ישראל" זהו לקבל מרות של חוקה שלילית ב"שב ואל תעשה". אם הממשלה ערכה את החוקה באופן שע"י "שב ואל תעשה" הוא נשאר ממילא בתוך "כנסת ישראל" אין הוא יכול לשנות את הדבר³³ מפני כבודם של ישראל. וכמו כן מובן מאליו שאם הממשלה היתה חוקת חוקה כזאת לגבי "אגודת ישראל" או לגבי "עדת ישראל"³⁴, גם אז היה הוא נוהג עמה כמנהג הזה, שלא לבעוט בהן ב"קום ועשה".³⁵

33. מכאן והלאה נשמט בפרסום המוקדם בהארץ.

34. עדת ישראל הייתה תנועה קצרת ימים שהוקמה עם אישור תקנות כנסת ישראל בידי המנדט. החברים בה היו רבנים ועסקנים ירושלמים, בראשם חברי הרבנות הראשית הרב צבי פסח פרנק ור' פישל דיין. חברי האגודה לא יכלו להסכים מחד עם חברות בכנסת ישראל ומאידך עם חברות באגודת ישראל.

35. בשולי הדברים יצוין אל "ראיון עם הרב יעקב מאיר בקשר עם כנסת-ישראל" שערך חיים מוטרו, איש ציבור ועסקן ספרדי ביפו, ופורסם בעיתון דואר היום (כ"ט אב תרפ"ח), בה צוטטה תגובת הרב מאיר לדברי הראי"ה: "... מוטרו: מהשיחה שהיתה להרב קוק עם רבי בנימין, כפי שנתפרסמה ב"דאר היום", אין אני יכול לברר את עמדתו של הרב קוק כלפי כנסת ישראל. בתשובת הרב קוק לכב' הרב מאיר בעת הבקור אצל הנציב העליון אמר שאיננו חושב כי בחוקה אין דברים המתנגדים לדת; וכן אמר כי מיום שובו מן הגולה ראה בזכות הנשים בבחירות יסוד שלילי והביע את דעתו זאת בהזדמנויות שונות. האם הוא מתכוון שוב לאותו האישור שנתפרסם בשם הרב קוק על-ידי עדת ישראל ואגודת-ישראל? עם כל זאת אמר הרב קוק כי בהיות שהממשלה סדרה את החוקה באופן שע"י "שב ואל תעשה" הוא נשאר ממילא בתוך "כנסת ישראל" אין הוא יכול לשנות את הדבר. ואף כי עמדה זאת היא לדעתי מסוכנת בכל זאת בתור מוצא מן הסבך הזה מרשה אני לעצמי להציע לכב' הרב וגם לעדת הספרדים בירושלם לקבל את עמדתו של הרב קוק "בשב ואל תעשה" וממילא ע"י כך ישארו הספרדים בירושלם בתוך "כנסת ישראל". הרב יעקב מאיר: אין מטבע הספרדים לפסוח על שני הסעיפים רגל אחת בכנסת ישראל ורגל שניה מחוץ לכנסת ישראל. הספרדים אינם יכולים לעבור על דת גם ב"שב ואל תעשה". אין הספרדים יכולים לרמות אחרים וגם את עצמם. בשאלת התקונים בחוקת כנסת ישראל נערך בזמנו תזכיר בשם משרד הרבנות הראשית בנוכחותו ובהסכמת הרב קוק. ושוב אנכי מצהיר כי כל הספרדים בארץ הם בעד "כנסת ישראל" אם בחוקת כנסת-ישראל יכניסו התקונים הנוגעים לדת...".